

ŞUŞA ZİYALILARININ MAARİFÇİLİK İDEYALARI VƏ PEDAQOJİ FƏALİYYƏTİ

İntiqam Cəbrayilov,

*Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstitutunun
Təhsilin nəzəriyyəsi və tarixi şöbəsinin müdiri,
pedaqoji elmlər doktoru, professor, Əməkdar müəllim
e-mail: intiqamcebrayilov@mail.ru*

UOT: 371

Xülasə. Məqalədə Şuşa ziyalılarının maarifçilik ideyalarından, onların maarifçilik fəaliyyətinin məzmunundan bəhs edilir. Burada, xüsusilə XIX yüzilliyin sonu XX yüzilliyin əvvəllərindən başlayaraq Azərbaycan maarifçiliyinin başlıca istiqamətləri diqqətə çatdırılır və Şuşa ziyalıların maarifçiliyin inkişafında rolu əsaslandırılır. Həmçinin məqalədə Şuşada doğulmuş və Azərbaycan maarifçiliyinə, təhsilinə böyük töhfələr vermiş Ə.Ağaoğlu (Ə.Ağayev), Ə.Haqverdiyev və F.Ağazadənin həyat və yaradıcılığı, onların maarifçilik fəaliyyəti faktlarla təhlil edilmiş və yekun ümumiləşdirmələr aparılmışdır.

Açar sözlər: Şuşa, ziyalılar, Azərbaycan maarifçiliyi, pedaqoji fəaliyyət, məktəb, təhsil, tərbiyə, vətəndaş, Qarabağ, inkişaf, cəmiyyət, şəxsiyyət, fanatizm, dünyəvi elmlər.

Key words: Shusha, intellectuals, Azerbaijani enlightenment, pedagogical activity, school, education, upbringing, citizen, Karabakh, development, society, personality, fanaticism, secular sciences.

Ключевые слова: Шуша, интеллигенция, Азербайджанское просвещение, педагогическая деятельность, школа, образование, воспитание, гражданин, Карабах, развитие, общество, личность, фанатизм, светские науки.

Azərbaycan məktəbi və pedaqoji fikir tarixində Şuşanın özünəməxsus yeri olmuşdur. Xüsusilə XIX yüzillikdə burada məktəb şəbəkəsi daha da genişləndirilmiş, uşaqların dini təhsili ilə yanaşı, dünyəvi təhsilinə də diqqət daha da artırılmışdır. Doğrudur, o dövrdə çar Rusiyasının təhsil sistemi, müstəmləkə sisteminin qaydaları mövcud idi. Lakin belə bir şəraitdə də xalqın təhsillənməsi, böyüyən nəsillərin milli ruhda tərbiyəsi demokratik fikirlə insanları, maarifçi şəxsiyyətləri çox düşündürmüş və onların sayəsində bütövlükdə Azərbaycanda, o cümlədən Qarabağda, Şuşada maarifçilik ide-

yaları geniş yayılmışdır.

Tarixdən də məlumdur ki, çar hökumətinin hazırladığı “Cənubi Qafqazda təhsil müəssisələri haqqında qaydalar”da açıq-aşkar ruslaşdırma siyasəti aydın görünürdü. 1867-1870-ci illərdə təsdiq edilmiş “Qaydalar”da Rusiya müsəlmanlarının ruslaşdırılması məsələsi daha ciddi tələb kimi qoyulmuşdur. Lakin imperiyanın bütün cəhdlərinə baxmayaraq, Azərbaycanda milli demokratik fikir getdikcə genişlənir və böyüyən nəsillərdə açıqfikirlik, demokratik düşüncə, milli mədəniyyəti qorumaq, inkişaf etdirmək hissi formalaşır və möhkəmlənirdi.

Araşdırmalardan məlum olur ki, Azərbay-

canda ilk müsəlman xeyriyyə cəmiyyəti olan “Təhsilalan müsəlman uşaqlarına kömək cəmiyyəti (Cəmiyyəti-xeyriyyə)” öz fəaliyyəti dövründə (1871-1876) maarifçiliklə bağlı xeyli işlər görmüşdür. Bu cəmiyyət Bakıda yaransa da, bir çox iclaslarını Şuşada, görkəmli şəxsiyyət Qasım bəy Mehmandarovun evində keçirirdi. Qarabağın adlı-sanlı insanları buraya gəlir və cəmiyyətin iclaslarında iştirak edirdilər. Əsaslı Hacı Zeynalabdin Tağıyev (1838-1924) və Həsən bəy Zərdabi (1837-1907) tərəfindən qoyulan cəmiyyətin fəaliyyəti əslində bütün Qafqaz müsəlmanları üçün nəzərdə tutulmuşdur. Nəcəf bəy Vəzirov (1854-1926) da bu cəmiyyətin yaradılmasında iştirak etmiş və onun fəal üzvlərindən biri olmuşdur [4, 6, 8, 9].

Şuşada maarifçiliyin yayılması və inkişafında müxtəlif cəmiyyətlərin, ictimai təşkilatların üzvü olan ziyalıların xüsusi rolu olmuşdur. Bu baxımdan, Xosrov Axundov, Hüseyn Axundov, Mirzə Camal Yusifzadə, Mirzə Cabbar Vəzirov və başqalarının adlarını qeyd edə bilərik. Bu ziyalılar öz dövrünün tanınmış müəllimləri idi. Onlar “Nəşri-maarif” cəmiyyətinin (tam adı: Bakı Quberniyası müsəlman əhalisi arasında savadı yayan Bakı Cəmiyyəti, fəaliyyət illəri: 1906-1918) Şuşada açdığı məktəblərdə dərs deyirdilər. Eyni zamanda onlar pedaqoji fəaliyyətlə bərabər, xalq arasında milli demokratik, maarifçilik ideyalarını yayır, uşaq və gənclərdə milli ruh, milli tərəqqi uğrunda mübarizə hissi formalaşıdırırdılar. Bu ziyalıların məqsədyönlü fəaliyyətində XIX yüzilliyin sonu XX yüzilliyin əvvəllərində öz əməli işləri ilə diqqəti cəlb edən ayrı-ayrı təşkilatların rolu da böyük olmuşdur. Həmin təşkilatların, o cümlədən “Nəşri-maarif” Cəmiyyətinin Nizamnaməsində dini və dünyəvi tədris ocaqlarına köməklik göstərmək, öz vəsaiti hesabına bu tipli məktəbləri açmaq vəzifəsi ilə yanaşı, digər mühüm vəzifələr də qoyulurdu. Ən başlıca vəzifələrdən biri xalq içərisində maarifçilik ideyalarını yaymaq idi. Onlar uşaqların, yeniyetmə və gənclərin həyata hazırlanmasında, şəxsiyyət kimi yetişməsində təhsilin böyük rol oynadığını qeyd edir və məktəbyaşlı bütün uşaqların təhsilə cəlb olunmasına çalışırdılar.

Maarifçilərin fəaliyyətində kimsəsiz uşaqların, həmçinin Birinci Dünya müharibəsi illərində valideynlərini itirmiş türk qaçqın uşaqlarının

himayəyə alınması, onların ibtidai təhsil almalarına qayğı göstərilməsi məsələsi də əsas yer tuturdu. Bu baxımdan, “Nəşri-maarif” Cəmiyyətinin Şuşa şöbəsinin maarifçilik xidmətləri təqdirəlayiqdir. Qeyd edək ki, “Nəşri-maarif” cəmiyyətinin şöbələrinin açılması ilə bağlı layihə Əhməd bəy Ağaoğlu (Ağayev) tərəfindən 1907-ci ildə hazırlanmışdır. Tarixi mənbələrdə 1913-cü ildə “Nəşri-maarif” Cəmiyyətinin Şuşa şöbəsinin 189 üzvü olduğu göstərilir. Onlardan 2-si fəxri, 13-ü ömürlük, 174-ü isə həqiqi üzv kimi fəaliyyət göstərmişdir [10]. 1915-ci ildə isə üzvlərin sayı xeyli artaraq (4 fəxri, 16 ömürlük, 199 həqiqi üzv) 219 nəfər olmuşdur [11]. “Nəşri-maarif” Cəmiyyətinin Şuşa şöbəsində qiraətxana da açılmışdır. Bu qiraətxana Azərbaycan dilində olan ədəbiyyatlarla (kitab, məcmuə və s.) çox zəngin idi. Cəmiyyətin üzvləri olan maarifçilər qiraətxananın qəzet və jurnallarla təmin olunmasına da xüsusi diqqət yetirirdilər. Bu məqsədlə “Nəşri-maarif” cəmiyyəti maddi vəsaitin ayrılması üçün xüsusi komissiya yaratmış, şöbənin ehtiyacları dəqiqləşdirilmiş, qəzet və jurnalların alınması üçün 100 rubl vəsaitin ödənilməsinə təmin etmişdir. “Nəşri-maarif” Cəmiyyətinin xətti ilə maarifçilər Birinci Dünya Müharibəsində zərərçəkmiş, ağır vəziyyətdə yaşayan insanlara, qaçqınlara, eyni zamanda təhsil sahəsində qarşıya qoyulan vəzifələrin həyata keçirilməsinə maddi yardımlar ayırır, xüsusilə məktəbyaşlı uşaqların, yeniyetmələrin təhsilinə xüsusi diqqət yetirir, onların geniş dünyagörüşünə malik, vətənpərvər gənclər kimi yetişmələrinə çalışırdılar.

Mənbələrin məlumatından aydın olur ki, o dövrün ziyalıları cəmiyyətin işıqlı gələcəyini, zülmətin işığa, qaranlığın aydınlığa çevrilməsinin əsas şərtini təhsildə, maarifdə axtarmış və bu yolda ən ağır məşəqqətlərə, çətinliklərə dözmüş, millətin övladlarına həqiqi vətəndaş, millət fədaisi olmağın düzgün yollarını göstərə bilmişlər [1, 2, 5, 6, 7, 9]. Bu, həm də fədakarlıq nümunələridir.

Tarixdən məlumdur ki, hər zaman olduğu kimi, XX yüzilliyin əvvəllərində də millətimizə düşmən olan qüvvələr, müstəmləkəçilər xalqımızın inkişafının qarşısını almaq, milli mədəniyyətimizi, dilimizi, mənəvi sərvətlərimizi, dəyərlərimizi məhv etmək üçün çox çalışmış, lakin buna nail ola bilməmişlər. XX yüzilliyin əv-

vəllərində və sonrakı illərdə xalqımıza qarşı törədilən soyqırım hadisələri əslində qeyd etdiyimiz məsələlərə aydınlıq gətirməyə imkan verir. Azərbaycan xalqı nə qədər çətin, ağır şəraitdə olsa da, o çətinliklərə, məhrumiyyətlərə dözmüş, sinə gərmiş və maarifçi ziyalıların, milli demokratik təşkilatlarda təmsil olunan milliyyətçi insanların açdığı yolla gedərək tarixi ənənələrimizi, dəyərlərimizi qorumuş, milli dövlətçiliyə sadıq şəxsiyyətlərin formalaşdırılmasında böyük rol oynamışlar. Nəcəf bəy Vəzirov (1854-1926), Əhməd bəy Ağaoğlu (Ağayev) (1869-1939), Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev (1870-1933), “Şərqli” təxəllüslü Fərhad Ağazadə (1880-1931), Üzeyir Hacıbəyov (1885-1948) və digər görkəmli ziyalıların, maarifçilərin, ictimai xadimlərin fəaliyyəti, onların yaratdıqları dəyərlər, əsərlərində irəli sürdüləri ideyalar bu gün də öz aktuallığını qoruyub saxlayır və hər bir Azərbaycan vətəndaşı üçün örnək rolunu oynayır. Onların fəaliyyəti, yaradıcılığı əslində bilavasitə maarifçilik üzərində qurulmuşdur. Təhsil almağın, elm öyrənməyin vacibliyi barədə fikirlər onların mənəvi irsinin təməl prinsipləri kimi aydın görünür. Bu baxımdan, adlarını qeyd etdiyimiz şəxsiyyətlərin bəzilərinin maarifçilik sahəsində xidmətləri ilə bağlı nümunələrə diqqət yetirək. Onlardan biri XX əsr Azərbaycanın ictimai fikrinin görkəmli nümayəndəsi **Əhməd bəy Ağaoğludur**. Azərbaycan və Türkiyənin ictimai xadimi, siyasətçi, jurnalist, pedaqoq, yazıçı və türkoloqu Əhməd bəy Ağaoğlu (Ağayev) irsində türkçülük, islamçılıq ideyaları xüsusi yer tutur. Bu ideyaları mənimsəyən, təbliğ edən şəxs əslində milli düşüncə sahibinə çevrilir, millətsevər və vətənpərvər olur. Belə şəxsiyyətlərdə milli vətəndaşlıq təəssübkeşliyi, tarixi köklərə, mədəniyyətə bağlılıq hissi çox yüksək olur. Türkçülük, islamçılıq ideyalarının mənimsənilməsi isə ailə və məktəb tərbiyəsi ilə bilavasitə əlaqədardır. Çünki təhsildən, tərbiyədən kənarda layiqli vətəndaş, milli və bəşəri dəyərlərə hörmət edən şəxsiyyət yetişdirmək mümkün deyildir. Bu baxımdan, Ə. Ağaoğlunun irsində, eləcə də əsərlərində əksini tapmış ideyalar, həm də pedaqoji mahiyyət daşıyır. Məlumdur ki, insanın şəxsiyyət kimi formalaşdırılmasında bir sıra mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlər mühüm rol oynayır. Məsələn, daxilən insanın azadlığı, özünü dərk etməsi, doğru-

çuluğu, təvazökarlığı və s. kimi keyfiyyətləri şəxsiyyət yetkinliyini şərtləndirir. Ə. Ağaoğlu bu məsələlərə xüsusi diqqət yetirir, insan tərbiyəsində bu xüsusiyyətlərin nəzərə alınmasını haqlı olaraq vacib sayırdı. O, bu məsələ ilə bağlı “Sərbəst insanlığın şərtləri” əsərində yazırdı: “Doğruluq, heysiyyət, işgüzarlıq, sadəlik, təvazö və s. vətəndaşın ruhunda bu fəzilətlər inkişaf etmişsə, o, dərhal yalan, ikiüzlülük, nökrəçilik, yaltaqlıq, hiylə və s. bu kimi pis təmayüllərə qarşı çıxıb onları aradan qaldırır” [1, s.215]. Deməli, böyüməkdə olan nəsillərdə hələ uşaq yaşlarından başlayaraq, ən zəruri mənəvi keyfiyyətlərin aşılınması, formalaşdırılması vacibdir. Belə olan təqdirdə yaş artdıqca, sinifdən-sinfə keçdikcə məktəblilərdə özünüdərk, özünəinam hissi də güclənir və mənəvi keyfiyyətlərin insan şəxsiyyəti üçün nə qədər əhəmiyyətli olduğuna möhkəm əminlik yaranır. Bu hiss və düşüncələrlə yaşayan təhsilalan təbii ki, zaman keçdikcə daha mükəmməl xarakterə sahib olmaq imkanları əldə edir, özünü daim inkişaf etdirir və beləliklə də cəmiyyətə daha çox töhfələr verə bilər.

Azərbaycanda maarifçiliyin inkişafında xüsusi xidmətləri olan şəxsiyyətlərdən biri də Şuşada doğulmuş, Şuşa Real Məktəbinin məzunu, Sankt-Peterburq Yol Mühəndisləri Universitetində təhsil almış, eyni zamanda universitetin “Şərq fakültəsi”nin dinləyicisi olmuş **Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevdir**. Araşdırmalar göstərir ki, onun əsərlərinin məzmunu maarifçilik ideyaları ilə zəngindir. Görkəmli ədib cəmiyyətdə baş verən neqativ halların əsas səbəblərini təhsilə, elmə, maarifə ciddi yanaşılmamasında, uşaqların dünyəvi təhsilə cəlb edilməsindəki etinasızlıqda və dini fanatizmdə görürdü. O, haqlı olaraq avamlıq, cəhalət, xurafat və mövhumatçılığı xalqın inkişafını ləngidən, cəmiyyəti batıqlığa sürükləyən maneə sayırdı. Ə. Haqverdiyev uşaqların təlimində köhnə metodlardan əl çəkməyi, cəmiyyətin tələblərinə uyğun yeni metodlardan istifadə etməyi, yaşadığı mühitdən, dünyadakı proseslərdən baş çıxara bilən insan yetişdirməyin vacibliyini döənə-döənə qeyd edir, məktəb təhsilinə, dünyəvi elmləri öyrənməyə böyük əhəmiyyət verirdi. Onun əsərlərində, həm də qızların, qadınların təhsili məsələsi də öz əksini tapmışdır. XX yüzilliyin əvvəllərində Hacı Zeynalabdin Tağıyev qızlar üçün məktəb açanda

Ə.Haqqverdiyev bu işin xalqın həyatında böyük rol oynayacağını qeyd edir, bu xeyirxah əməlləri alqışlayırdı. Məlumdur ki, o zaman cəmiyyətin problemlərindən biri də qızların vaxtından əvvəl ailə qurmağa məcbur edilməsi, azyaşlı qızların zorla ərə verilməsi məsələsi idi. Təhsil almayan, ailə həyatına hazır olmayan, yetkinlik yaşına çatmayan qızlara qarşı bu hərəkətlər sağlam, geniş dünyagörüşünə malik gənclərin yetişdirilməsi imkanlarını məhdudlaşdırırdı. Bütün bunları yaxşı dərk edən yazıçı əsərlərində uşaqların təhsil və tərbiyəsini ailənin, məktəbin, cəmiyyətin başlıca vəzifələrindən sayırdı. “Dağılan tifaq”, “Kimdir müqəssir”, “Ac həriflər”, “Qadınlar bayramı”, “Ağac kölgəsində”, “Kamran” və digər dram əsərlərində, eləcə də hekayə və publisistik məqalələrində ədib cəmiyyətin mənəvi saflığı problemini ön plana çəkərək insanlığa xas olan ali dəyərləri təbliğ etmiş və əslində insan konsepsiyası yaratmışdır. Məhz bu konsepsiyanın mahiyyətində, həm də pedaqoji ideyaların olması Ə.Haqqverdiyev yaradıcılığının maarifçilik xüsusiyyətlərini geniş şəkildə təqdim etməyə imkan verir.

Araşdırmalar göstərir ki, Ə.Haqqverdiyev bədii yaradıcılıqla yanaşı, həm də müəllimlik fəaliyyəti ilə məşğul olmuş, eyni zamanda teatr tamaşalarına rejissorluq etmişdir. Bu da onun maarifçilik fəaliyyətinin çoxşaxəliliyinin göstəricisi kimi qeyd edilə bilər. O, fədakar, milli təəssübkeş, milli ruhlu bir müəllim olaraq daim vətənpərvər nəsillərin yetişməsinə çalışmış, şagirdlərinə torpağa, yurda, vətənə bağlılıq hisslərini aşılamışdır.

Şuşada doğulmuş və ömrünü maarifçiliyə həsr etmiş ziyalılardan biri də **Fərhad Ağazadədir**. Onun da fəaliyyəti çoxşaxəliliyi ilə diqqəti cəlb edir. Bəzən “Şərqli” təxəllüsü ilə çıxış edən Fərhad Ağazadə (1880-1931) dövrünün tanınmış pedaqoqlarından olmuş, həm də əlifba islahatçısı, mətbuat tarixçisi, publisist kimi böyük xidmətlər göstərmişdir. O, Azərbaycanın mədəniyyət, ədəbiyyat, dilçilik tarixinin görkəmli nümayəndələrindən biridir. Hələ uşaq yaşlarından öz istedadı ilə diqqət çəkən F.Ağazadə, əvvəlcə Şuşa şəhər məktəbində, sonra Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasında təhsil almışdır. Təhsilini bitirdikdən sonra o, Xaldanda, Şuşada, Gorusda, Gəncədə müəllimlik fəaliyyəti ilə məşğul olmuş,

müxtəlif məktəblərdə işləmiş, daha sonra Bakıda rus-Azərbaycan və “Səadət” məktəblərində çalışmışdır. 1906-cı ildə Qafqaz müsəlman müəllimlərinin Birinci və 1907-ci ildə İkinci Qurultayının keçirilməsində böyük fəallıq göstərmiş, hər iki qurultayın katibi olmuşdur. F.Ağazadə öz həmkarları – M.Mahmudbəyov, S.Əbdülrəhmanbəyov, S.Axundov, A.Talıbzadə və A.Əfəndizadə ilə birgə “İkinci il” adlı dərslik tərtib etmiş (1908) və bununla da Azərbaycan dili və ədəbiyyatının inkişafına böyük töhfələr vermişdir. O, dərslik və dərs vəsaitləri tərtib olunarkən ən çox diqqət yetirilməsi vacib olan məsələlər sırasında uşaqların yaş və inkişaf xüsusiyyətlərinin nəzərə alınmasını, məzmunun sadə və anlaşıqlı dildə yazılmasını, qəliz və mürəkkəb ifadələrdən uzaq olmasını xüsusi qeyd edirdi. Yazıçının maarifçilik fəaliyyətində əlifba islahatı ilə bağlı fikir və düşüncələri də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. O, hələ 1906-cı ildə ərəb əlifbasının latın qrafikalı əlifba ilə əvəz edilməsi üçün çox çalışmış, yeni əlifba layihəsini tərtib etmiş, lakin çarizmin müstəmləkə rejimi bu ideyaların həyata keçirilməsinə imkan verməmişdir. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə F.Ağazadə dövlətin rəsmi orqanı olan “Azərbaycan” qəzetində ardıcıl olaraq məqalələrlə çıxış etməyə başlayır. O, məktəblərin ağır vəziyyətdə olduğunu dilə gətirir və xalqın xoşbəxt gələcəyini təhsildə, elmdə görürdü. Deyirdi ki, “məktəbimiz halı çox pərişan olduğu üçün də müalicəyə möhtac bir çox dərsləri var” [3].

1920-ci ildən sonrakı dövrdə F.Ağazadə Azərbaycanda əlifba islahatının keçirilməsində yaxından iştirak edir. O, Yeni Türk Əlifbası Azərbaycan Komitəsinin üzvü seçilir. Həmin dövrdə mətbuatda çıxış edərək ərəb əlifbasının türk dilinə nə üçün yaramadığını əsaslandırır, türk xalqlarının dilində səslərin nisbi münasibətinin öyrənilməsi, yazı qaydalarında mümkün ixtisarlara və s. məsələlərlə bağlı elmi fikirlərini diqqətə çatdırır. F.Ağazadə hələ o zaman latın qrafikalı əlifbanın ən böyük nəzəriyyəçilərindən biri kimi qiymətləndirilirdi. Hətta onun əleyhdarları da bu qənaətdə idilər. Bu da onun nə qədər böyük nüfuz sahibi, ictimai xadim, dəyərli tədqiqatçı alim, pedaqoq-dilçi olduğunu bir daha təsdiqləyir.

Azərbaycan xalqı hər zaman belə şəxsiyyətləri yad edir, xatirəsini əziz tutur, onları heç

vaxt unutmur və unutmayacaq. Onların maarifçilik fəaliyyəti xalqımızın yoluna işıq saçmış, böyüyən nəsillərin milli ruhunun formalaşmasında böyük rol oynamışdır. Tədqiqatlar göstərir ki, Şuşada doğulan və ömrünü maarifçiliyə, təhsilə, elmə həsr edən insanların sayı həqiqətən çoxdur. Onların hər birinin yaratdığı mənəvi-mədəni irs xalqımızın milli sərvəti kimi qiymətlidir. Hər birinin həyatı, fəaliyyəti, ömür yolu ayrıca tədqiqat mövzusu kimi daha geniş araşdırılmalı, cəmiyyətə verdikləri töhfələr böyüməkdə olan nəsillərə çatdırılmalıdır. Çünki milli maarifçilik, pedaqoji fikir, təhsil tarixi, həm də milli mənəviyyat tarixidir.

Nəticə. Məqalənin məzmununda əksini tapmış ideyalar pedaqoji fikir tarixinə aid dərslik və dərs vəsaitlərinin hazırlanması üçün əhəmiyyətli. Ali məktəblərdə “Pedaqogika tarixi”, “Azərbaycan pedaqoji fikir tarixi” fənlərinin tədrisində, elmi-pedaqoji seminarlarda, problemlə bağlı tədqiqatların aparılmasında məqalədən elmi mənbə kimi istifadə oluna bilər. Bundan əlavə, elmi araşdırmalar göstərdi ki, Azərbaycanda maarifçiliyin inkişafında Şuşa ziyalılarının böyük xidmətləri olmuşdur. Onların maarifçilik ideyaları və pedaqoji fəaliyyəti Azərbaycan xalqının mənəvi xəzinəsi kimi çox dəyərlidir. Təhsil almaq, elm öyrənmək, geniş dünyagörüşünə malik şəxsiyyət olmaq, milli şüur, milli ruh formalaşdırmaq, vətəni, milləti sevmək, özünü inkişaf etdirmək və s. kimi ideyaların təbliği Şuşa ziyalılarının, o cümlədən nümunə olaraq təqdim etdiyimiz Ə. Ağaoğlu (Ağayev), Ə. Haqverdiyev, F. Ağazadə yaradıcılığında və pedaqoji fəaliyyətində əsas yer tutmuşdur.

ƏDƏBİYYAT

1. Ağaoğlu Ə. Seçilmiş əsərləri. Bakı, Şərq-Qərb, 2007, 392 səh.
2. Ağayev Ə.Ə. Fərhad Ağazadənin pedaqoji görüşləri. Bakı, Maarif, 1987, 122 səh.
3. Ağazadə F. Bakıda xalq məktəbləri müdirlərinin yığıncağı. “Azərbaycan” qəzeti, №66, 1918.
4. Cəbrayıllov İ.H. Şuşa şəhərinin tarixi və onun tədrisi məsələləri. ARTİ-nin Elmi əsərləri. cild 89, №3, 2022, səh.136-142.
5. Cəlil Məmmədquluzadə Ensiklopediyası. Bakı, Şərq-Qərb, 2008, 320 səh.
6. Çingizov Ə. Qarabağda maarif. Bakı,

Zərdabi LTD, 2013, 288 səh.

7. Haqverdiyev Ə. Seçilmiş əsərləri (2 cildə). I cild, Bakı, Lider, 2005, 504 səh.
8. Əhmədov H.M. Azərbaycan məktəb və pedaqoji fikir tarixi. Bakı, Elm və təhsil, 2014.
9. Məmmədova N.Ə. XX əsrin əvvəllərində Şimali Azərbaycan milli-ictimai təşkilatlarının maarifçi fəaliyyəti. Bakı, Təhsil, 2016, 272 səh.
10. “Sədayi-həqq” qəzeti, №14, 19 yanvar 1914.
11. Газета “Баку”, №219, 6 октября 1916.

I.Jabrayilov

Shusha intellectuals' enlightenment ideas and pedagogical activities

Abstract

The article talks about the educational ideas of Shusha intellectuals and the content of their educational activities. Here, especially, the main directions of Azerbaijani enlightenment from the end of the 19th century to the beginning of the 20th century are highlighted and the role of Shusha intellectuals in the development of enlightenment is substantiated. Also in the article, the life and creativity of A. Aghaoglu (A. Aghayev), A. Hagverdiyev and F.Aghazade, who were born in Shusha and made great contributions to Azerbaijan's enlightenment and education, and their educational activities were analyzed with facts and final summaries were made.

И.Джабраилов

Просветительские идеи и педагогическая деятельность шушинской интеллигенции

Аннотация

В статье говорится о просветительских идеях Шушинской интеллигенции и содержании их просветительской деятельности. Здесь особо выделяются основные направления азербайджанского просвещения с конца 19 века до начала 20 века и обосновывается роль Шушинской интеллигенции в развитии просвещения. Также в статье с фактами и фактами проанализированы жизнь и творчество А.Агаоглу (А.Агаева), А.Ахвердиева и Ф.Агазадева, родившихся в Шуше и внесших большой вклад в просвещение и образование Азербайджана, их просветительская деятельность были сделаны окончательные выводы.